

1865

Д64

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

ДОЛІНСЬКА ЮЛІЯ ГЕОРГІЇВНА

УДК 159. 923

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук

БІБЛІОТЕКА

НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ – 2000

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310183

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
ЧЕПЕЛЄВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА,
Інститут психології імені Г.С.Костюка
АПН України, заступник директора.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор член-кореспондент АПН України
БОРИШЕВСЬКИЙ МИРОСЛАВ ЙОСИПОВИЧ,
Інститут психології імені Г.С.Костюка
АПН України, завідувач лабораторії;

кандидат психологічних наук, доцент
ХОМИЧ ГАЛИНА ОЛЕКСІВНА,
Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут імені Г.Сковороди, завідувач кафедри.

Провідна установа: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, відділ психології трудової і професійної підготовки, м. Київ

Захист відбудеться “11” жовтня 2000 р. о 14³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01601, Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 7 вересня 2000 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Ю.О.Приходько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Державна національна програма “Освіта (Україна XXI століття)” одним з основних завдань ставить гуманітаризацію та гуманізацію освіти з метою всебічного гармонійного розвитку особистості, розкриття нею всіх можливостей і здібностей, які дозволять повністю реалізувати себе. Ці завдання збігаються з основними положеннями концепції гуманістичної психології, згідно з якою функцією освіти є гуманна мета самоактуалізації особистості. А. Маслоу, один із засновників гуманістичної психології, стверджував, що якби ми прийняли за основну мету освіти “пробудження і реалізацію буттєвих цінностей (що є просто іншим аспектом самоактуалізації), ми б прийшли до колосального розквіту нового виду цивілізації. Люди стали б більш сильними, здоровими і більшою мірою взяли б своє життя у свої руки. Завдяки підвищеній особистій відповідальності за своє життя і раціональному наборові цінностей, які керують виборами, люди почали б активно змінювати суспільство, в якому живуть. Рух до психічного здоров’я є водночас і рухом до духовності та соціальної гармонії”.

Наше сьогодення характеризується труднощами та кризами в усіх сферах життя, які призводять у кінцевому рахунку до криз та проблем кожної окремо взятої людини і формують соціальне замовлення на професію психолога, що відображає усвідомлення у суспільстві цінності індивідуальності людини і ставлення до неї як до соціальної та психологічної реальності. Своєю практичною роботою психолог уточнює дане замовлення і створює умови для усвідомлення соціального статусу своєї професії.

У порівнянні з іншими професіями робота психолога-практика є специфічною як своїм предметом – індивідуальністю людини – так і тим, що він і сам завжди виступає у власній професійній діяльності як індивідуальність. У зв’язку з цим виникає низка проблем, пов’язаних з підготовкою практичного психолога і вимогами до нього як до професіонала та особистості.

Складність роботи практикуючого психолога полягає у необхідності постійної професійної рефлексії при взаємодії з клієнтом і відповідно постійного напруження, яке вимагає точності професійного впливу для надання ефективної психологічної допомоги. При цьому психолог повинен не просто вирішити проблему, а виявити нові можливості індивіда, які нададуть йому змогу у подальшому самостійно орієнтуватися в аналогічних ситуаціях. Такий підхід вимагає не лише високої професійної підготовки, а і висуває особливі вимоги до рівня розвитку особистості психолога, який дозволив би йому зрозуміти всю відповідальність своєї роботи, предмета свого дослідження, складність впливу на індивідуальність людини, неможливість розгляду її у межах однієї концепції. Психолог-практик повинен уміти придатися до внутрішнього світу клієнта і йти разом з ним по шляху вирішення його проблеми. А тому паралельно з професійною підготовкою психолога повинен здійснюватись процес його особистісного зростання, що й дозволить йому, орієнтуючись на відомі підходи, створити і розвинути власну концепцію психологічної допомоги, власний спосіб

мислення, який він хотів би і міг би вдосконалювати, надаючи допомогу і підтримку клієнтові.

У зв'язку з цим постає питання про виявлення та створення умов самоактуалізації особистості майбутнього психолога як одного з критеріїв його професійної готовності.

Поняття "самоактуалізація" (А.Маслоу) є синонімічним термінам "інтеграція" (З.Фрейд), "індивідуація" (К.Юнг), "компенсація" (А.Адлер), "персоналізація", "особистісне зростання" (К.Роджерс) і позначає стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природного потенціалу. Цей підхід є центральним у всіх основних напрямках практичної психології: глибинному (З.Фрейд, А.Адлер, Е.Еріксон, Е.Фром, К.Хорні, К.Юнг, В.Райх, Е.Берн та ін.); біхевіористичному (Д.Уотсон, Б.Скіннер, А.Еолліс та ін.); гуманістичному (Р.Перлз, К.Роджерс, В.Франкл, Д.Морено, А.Маслоу, С.Джудард, Ш.Бюлер, Дж.Олпорт, Р.Мей та ін.).

У вітчизняній психології проблема особистості та її зростання представлена концепціями Б.Г.Ананьєва, К.А.Абульханова-Славської, Л.І.Анциферової, О.Г.Асмолова, І.Д.Беха, Л.І.Божович, М.Й. Боришевського, Б.С.Братуся, Л.С.Виготського, Г.С.Костюка, О.М.Леонтьєва, С.Д.Максименка, В.М.Мясищева, С.Л.Рубінштейна, Т.М.Титаренко та ін.

Проблема підготовки психологів-практиків приваблює останнім часом багатьох науковців різних країн, в тому числі й України. Серед вітчизняних вчених слід виділити роботи О.Ф.Бондаренка, А.В.Вихруща, В.В.Власенка, С.В.Васильківської, П.П.Горностая, Т.В.Говорун, В.І.Карікаша, В.Г.Панка, Н.І.Пов'якель, В.М.Федорчука, Н.В.Чепелевої, Т.С.Яценко та ін. У них висвітлюються питання актуальності особистісного зростання психолога у процесі професійної підготовки, роль активних методів навчання та конкретних інтеракційних методик у цьому процесі, вплив виховного чинника на становлення особистості майбутнього психолога, наводяться конкретні системи їх професійної підготовки у вузі, особливості підготовки до різних аспектів професійної діяльності та ін. Разом з тим, спеціальних досліджень, які б стосувалися вивчення особливостей процесу самоактуалізації особистості психологів у вузі, не виявлено, хоча ця проблема є надзвичайно важливою для оцінки ефективності навчально-виховних планів, встановлення зв'язку між формами підготовки та рівнем самоактуалізації особистості, а також виявлення чинників та умов оптимізації цього процесу. Аналіз та узагальнення різних поглядів і напрямків дозволить нам визначити теоретичні підходи до дослідження особливостей самоактуалізації майбутнього психолога.

Таким чином, потреба в удосконалених системах підготовки психологів та недостатня розробленість у психолого-педагогічній літературі даної проблеми і визначили вибір теми нашого дослідження: "Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі його професійної підготовки". Тема входить до плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та затверджена на координаційній раді з психолого-педагогічних досліджень АПН в Україні (протокол №1 від 26 січня 2000 р.).

Об’єкт дослідження: особистісно-професійне зростання майбутнього психолога.

Предмет дослідження: особливості процесу самоактуалізації особистості майбутнього психолога в умовах навчання у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні специфіки процесу самоактуалізації особистості майбутнього психолога, виявленні особливостей його протікання, факторів впливу та умов активізації у ході професійної підготовки.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що процес самоактуалізації особистості майбутнього психолога зумовлений дією комплексу взаємопов’язаних зовнішніх і внутрішніх факторів, носить індивідуально-нерівномірний характер та може бути активізований розвитком здатності до самоуправління у професійно-значущих та життєвих ситуаціях.

Відповідно до мети і гіпотези були поставлені такі **завдання** дослідження:

- обґрунтувати теоретичні підходи, розкрити сутність та специфіку процесу самоактуалізації особистості психолога-практика;
- визначити критерії прояву, рівні та динаміку самоактуалізації особистості майбутнього психолога у процесі його професійної підготовки;
- виявити зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес самоактуалізації особистості майбутнього психолога-практика;
- визначити та апробувати умови стимулювання особистісного зростання майбутніх психологів у навчально-виховному процесі.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є Закон про освіту, Державна національна програма “Освіта (Україна ХХІ століття)”; положення гуманістичної психології про сутність особистості та активізацію особистісного потенціалу (К.Роджерс, А.Маслоу); вітчизняні концептуальні положення розвитку та формування особистості (К.А.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьев, А.Г.Асмолов, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Б.С.Братусь, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.М.Мясищев, О.Б.Орлов, С.Л.Рубінштейн); дослідження формування особистості психолога (Г.С.Абрамова, О.Ф.Бондаренко, І.В.Дубровіна, Ю.М.Ємельянов, В.Г.Панок, Н.І.Пов’якель, Н.В.Чепелева).

Для розв’язання поставлених завдань використовувався комплекс **методів** дослідження: аналіз психолого-педагогічної наукової літератури, класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації; спостереження, бесіди, анкетування, стандартизовані опитувальники, психодіагностичні методики вивчення особистості, психолого-педагогічний експеримент (констатуючий та формуючий), активне соціально-психологічне навчання, статистичні методи обробки отриманих даних.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі педагогічного та соціально-гуманітарного факультетів НПУ імені М.П.Драгоманова (м.Київ) та педагогічного факультету Масариківського університету (м.Брно, Чехія). Усього у дослідженні взяли участь близько 200 студентів. Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилося у три етапи (пошуковий, дослідно-експериментальний, узагальнюючий) впродовж 1996-2000 рр.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті змісту поняття “самоактуалізація особистості психолога” та виявленні особливостей усвідомлення його студентами; визначенні критеріїв і рівнів прояву самоактуалізації майбутнього психолога (високий, середній, низький) та її динаміки у процесі професійної підготовки; дослідженні кроскультурних особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів на прикладі студентів України і Чехії; визначенні зовнішніх (соціокультурні умови, методи та форми навчання) та внутрішніх (особистісна зрілість, самоставлення, життєві цілі) факторів впливу на протікання процесу самоактуалізації особистості майбутнього психолога; обґрунтуванні розвинутих здатності до самоуправління як механізму стимулювання особистісного зростання студента-психолога.

Теоретичне значення дослідження визначається тим, що проблему підготовки майбутнього психолога доповнено положеннями про зміст, особливості, фактори впливу та механізми активізації процесу його самоактуалізації. Поглиблено уявлення про зв’язок здатності до самореалізації з адекватністю образу “Я”, зі змістом життєво-професійних цінностей, установок та цілей, мотивацією досягнення, комунікативною компетентністю психолога-практика.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена і апробована система роботи, спрямована на підвищення здатності до самоуправління розвитком професійно-значущих проявів особистості як механізму стимулювання процесу самоактуалізації майбутнього психолога, може бути використана у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів при підготовці майбутніх фахівців-психологів.

Особистий внесок автора полягає у виявленні особливостей, динаміки та чинників самоактуалізації особистості майбутнього психолога-практика у процесі професійної підготовки, обґрунтуванні можливості активізації самоактуалізації особистості на основі оволодіння студентами здатністю до самоуправління, а також створенні та апробації у навчальному процесі системи роботи із стимулювання розвитку професійно-значущих проявів самоактуалізації особистості студента.

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечується комплексним використанням методів і методик, адекватних меті та завданням дослідження, методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, оцінно-якісним та кількісним аналізом одержаних даних, результативністю стимулювання процесу самоактуалізації особистості майбутнього психолога, використанням методів математичної статистики.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися під час експериментальної роботи на педагогічному факультеті НПУ імені М.П. Драгоманова. Основні теоретичні та практичні положення обговорювалися на другій Всеукраїнській науково-практичній конференції “Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін” (Мелітополь, 1997), на п’ятих Костюківських читаннях “Психологія на перетині тисячоліть” (Київ, 1998), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Особистість і трансформаційні

процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти” (Харків, 1999), на Міжнародній науковій конференції “Проблеми виховання дітей і молоді до здорового способу життя в європейських країнах” (Брно, Чехія, 1997), на ювілейній науково-практичній конференції до 100-річчя від дня народження П.Р.Чамати “Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження” (Київ, 1999), на Всеукраїнській науково-практичній конференції до 100-річчя від дня народження Д.Ф.Ніколенка “Проблеми підготовки вчителя в спадщині Д.Ф.Ніколенка” (Київ, 1999), на засіданнях та звітних наукових конференціях кафедри психології і педагогіки педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Зміст роботи представлено в 9 публікаціях автора.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку 245 джерел використаної літератури та додатків. Зміст дисертації викладений на 170 сторінках комп’ютерного набору і містить 24 таблиці на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, особистий внесок автора, методологічні та теоретичні засади дослідження, використані методи, вказується сфера апробації результатів дослідження та наводяться дані про структуру роботи.

У **першому розділі “Теоретичні аспекти проблеми дослідження”** представлені дані теоретичного аналізу наукової літератури з проблем професійної підготовки практичного психолога, самоактуалізації особистості та обмежень і перешкод цього процесу.

Проблема розвитку практичної психології та підготовка фахівця відповідної кваліфікації у колишньому СРСР поставлена на державному рівні біля двох десятиліть тому у роботах Ю.Забродіна, Д.Ковач, Б.Ломова, Я.Пономарьова та ін.

Зважаючи на специфіку професії психолога-практика, у ній виділяють два аспекти: професійний та особистісний, які наскільки взаємообумовлені та взаємопов’язані, що об’єднуються в єдину проблематику професійно-особистісного проектування і становлення функціональної особистості психолога. У науковій літературі дана проблема широко представлена як загальнотеоретичними підходами (О.Бондаренко, Н.Валеєва, І.Дубровіна, Ю.Ємельянов, В.Панок, Л.Петровська, Н.Пов’якель, Н.Хряцова, О.Чебикін, Н.Чепелева, Т.Яценко), так і частковими прикладними дослідженнями (О.Агавелян, Н.Амінов, Ю.Андріанов, О.Анісімова, Н.Бачманова, Ж.Вірна, І.Володарська, Т.Гаврилова, В.Захаров, Н.Каліна, І.Касідановська, М.Кашанов, Л.Кияшко, В.Коновальчук, А.Лушніков, О.Мешко, М.Молоканов, В.Носков,

А.Прихожан, Є.Рогов, Н.Стафуріна, О.Саннікова, Л.Терлецька, Л.Шумакова, Т.Федотюк, І.Юсупов та ін.).

Проблема професійно-особистісної підготовки практичного психолога включає в себе (О.Бондаренко) чотири взаємопов'язаних аспекти: побудову теоретичної моделі спеціаліста, яка передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості і діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних кандидатів; розробку змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблеми власне професійного самовизначення спеціалістів (проблеми професійної ідентифікації).

Теоретичні та практичні пошуки розв'язання проблеми підготовки практичного психолога зумовили визначення основних вимог до змісту освіти практикуючих психологів (В.Панок); розробку концепції професійної підготовки психолога, визначення змісту понять "психологічна готовність практичного психолога", його "професійна компетентність" (Н.Чепелева); психологічних передумов здатності до професії психолога, функцій та класів професійно-психологічних завдань, які вирішує фахівець-психолог, створення моделі особистості психолога-практика та визначення основних характеристик його діяльності (Н.Пов"якель, Н.Чепелева).

Значна кількість досліджень присвячена формуванню професійно-значущих якостей майбутнього психолога (Г.Абрамова, Н.Амінов, Ю.Андріанов, О.Анісімова, Н.Бачманова, Ю.Ємельянов, Н.Каліна, М.Молоканов, В.Панок, Л.Терлецька та ін.). Розрізняють набір якостей психолога-дослідника як експерта у розрізненні відхилень при мінімізації впливу на людину та психолога-практика з корекції відхилень у функціонуванні людини при максимізації впливу на поведінку "об'єкта".

Виділяються засоби формування професійно-значущих якостей: інтенсивне професійне тренування, діяльнісна аперцепція, зміна точки зору, дзеркальне відображення, адекватне оцінювання та самооцінювання, побудова оптимальної стратегії поведінки у професійних контактах, гармонізація структури особистості. Особлива увага приділяється активним методам навчання як засобу підготовки практичних психологів, які допомагають формуванню психологічної спрямованості, розвитку творчого потенціалу психолога, об'єктивації становлення позиції особистості, орієнтації людини на самоудосконалення. Розроблений Т.Яценко метод АСПО (активне соціально-психологічне навчання) дозволяє вивчати внутрішньодетерміновані форми "базових захистів" психологів.

Науковці підкреслюють, що робота практичного психолога належить до видів діяльностей, в яких професійні та особистісні прояви "Я-функціонального" та "Я-екзистенційного" стикаються особливо тісно, а професійне зростання неможливе без особистісного. Протиріччя між особистісною та професійною самосвідомістю призводять до порушень особистісної та професійної ідентичності психолога.

Таким чином, з більшості робіт прямо чи опосередковано випливає, що достатній рівень професійної підготовки психолога-практика можливий за умови самоактуалізації його особистості.

Порівняльний аналіз основних напрямків практичної психології з проблем самоактуалізації особистості показує, що глибинній і біхевіористичній психології властиве перебільшення ролі чисто біологічних потягів чи зовнішніх проявів у поведінці та психологічному зростанні особистості, тоді як гуманістична психологія підкреслює значення власної творчої активності суб'єкта і досліджує умови, які сприяють її розгортанню.

Представники руху за розвиток "особистісного потенціалу" виходять з того, що людина спрямована у майбутнє, вона рухається вперед, її рушійна сила – прагнення до актуалізації, яке не зменшує, а збільшує напруження у системі "людина-довкілля", у результаті чого індивід шукає нові стимули та можливості зростання.

Психологи відзначають також, що останнім часом проявляється зближення різних напрямків, що зумовлюється вивченням одних і тих же суб'єктивних психічних явищ різними методами, а це, безумовно, призводить до їх взаємного збагачення і може слугувати справі створення нової цілісної теорії психології людини та її особистісного зростання.

Таким синтезом поведінкового, когнітивного та екзистенційно-гуманістичного напрямків сучасної психології особистості є концепція О.Бондаренка. Особистісні трансформації у поведінковому аспекті проявляються у типологічних реакціях та паттернах поведінки, емоційній лабільності; у когнітивному – це зміни структури особистісної свідомості; у особистісно-екзистенціональному – смислоутворення та персоналізація. Рушійними силами особистісного зростання є життєві кризи (Т.Титаренко), які розділяють етапи життєвого шляху й змінюють спосіб детермінації процесів розвитку. Конструктивною умовою цього процесу є неконгруентність (П.Лушин), яка відображає перехідні умови розвитку особистості і є по суті його призупиненням з метою корекції "Я-образу".

На шляху особистісного зростання, який ніколи не є рівномірно поступальним, виникають об'єктивні та суб'єктивні перешкоди, подолання яких саме по собі обумовлює просування вперед. Процес розвитку прокладає собі шлях через численні відхилення, зміни, обмеження і перешкоди: органічна неповноцінність, розбещеність, знедоленість та занедбаність дітей (А.Адлер), захисні механізми (З.Фрейд, А.Адлер, К.Роджерс та ін.), невідреаговані емоції, перебільшення (У.Джеймс), покарання (Б.Скінер), інтроєкція, проекція, злиття, ретрофлексія (Ф.Перлс), негативний вплив минулого досвіду, соціальний вплив і груповий тиск, шкідливі звички, десакралізація і комплекс Іони (А.Маслоу), інфантильні установки особистості (Б.Братусь). Ці обмеження та перешкоди самоактуалізації особистості можна умовно поділити на зовнішні і внутрішні. Зовнішні пов'язані з особливостями суспільної системи, в якій розвивається особистість, характеристиками конкретної групи, в яку включений індивід, цінностями сімейного виховання. Інтериоризація зовнішніх впливів може відбуватись по-різному і залежить від багатьох чинників. На цьому шляху також можуть виникати різноманітні перешкоди, які гальмують процес самоактуалізації особистості: психічні захисти, установки, неправильне уявлення про себе та ін.

Своєчасне виявлення та корекція цих перешкод, допомога особистості в її зростанні є прямим завданням психолога. Необхідною умовою ефективності його роботи є власний високий рівень самоактуалізації особистості.

У другому розділі **“Особливості самоактуалізації особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки”** представлено теоретичні та методичні засади дослідження, результати експериментального вивчення усвідомлення студентами змісту, особливостей самоактуалізації особистості майбутнього психолога, її динаміки впродовж навчання у ВНЗ, визначення критеріїв та рівнів прояву у майбутніх психологів системи освіти, а також кроскультурних особливостей на прикладі порівняння українських та чеських студентів.

Аналіз та узагальнення психологічної літератури з проблеми самоактуалізації особистості дозволив нам сформулювати основні концептуальні положення сутності цього процесу та його зв'язку з професійним становленням особистості.

Специфіка самоактуалізації особистості у кожній професії зумовлена особливостями цієї професії, вимогами, які вона висуває до людини та їх поєднанням з індивідуальними характеристиками особистості, що й знаходить своє вираження в індивідуальному стилі діяльності.

Ми розглядаємо самоактуалізацію особистості майбутнього практичного психолога як становлення у процесі професійної підготовки таких сторін особистості, які є першочергово необхідними для реалізації професійних завдань: самосприймання, міжособистісної чутливості, цінностей, пізнавальних потреб та креативності.

Завданням першого етапу констатуючого експерименту було виявлення (методом анкетування) особливостей усвідомлення студентами-психологами різних курсів змісту та значення поняття “самоактуалізація особистості”, її специфіки у майбутній професії, факторів впливу на цей процес та реального рівня самоактуалізації особистості студентів-психологів у процесі професійної підготовки за допомогою “Опитувальника особистісної орієнтації” І.Шострома та короткої шкали вимірювання самоактуалізації Джоунса та Крендалла. Результати показали середній рівень самоактуалізації у межах норми та значні коливання індивідуальних показників окремих її проявів для студентів усіх курсів. (Наприклад, 23-68 балів для орієнтації у часі, 22-75 балів для шкали ціннісних орієнтацій тощо). Це підтверджує гіпотезу про нерівномірність процесу самоактуалізації та асинхронність розвитку окремих її показників. У табл. 1 представлено результати вивчення динаміки самоактуалізації особистості студентів 1-5 курсів.

На основі усвідомлення студентами змісту, важливості і специфіки самоактуалізації особистості у майбутній професії, адекватності самоусвідомлення та бачення шляхів усунення власних недоліків, а також кількісних показників професійно-значущих сторін практичного психолога

Динаміка самоактуалізації особистості студентів-психологів у процесі професійної підготовки (в балах)

№ п/п	Шкала	Блок	Студенти		
			1 курсу	3 курсу	5 курсу
1.	Орієнтація в часі	Особистісна орієнтація	45	43	48
2.	Підтримка		50	46	51
3.	Ціннісні орієнтації	Цінності	48	45	60
4.	Гнучкість поведінки		55	48	50
5.	Сензитивність	Почуття	45	52	50
6.	Спонтанність		50	47	51
7.	Самоповага	Самосприймання	50	54	65
8.	Самоприйняття		55	46	57
9.	Погляд на природу людини	Усвідомлення цінності буття	55	48	68
10.	Синергійність		54	36	54
11.	Прийняття агресії	Міжособистісна чутливість	49	50	53
12.	Контактність		45	45	47
13.	Пізнавальні потреби	Творча	52	46	51
14.	Креативність	спрямованість	49	37	49
Середнє значення			50	46	54

(самосприймання, почуттєвої сфери, міжособистісної чутливості, творчої спрямованості) виділено високий, середній і низький рівні самоактуалізації особистості майбутнього психолога.

Студенти з низьким рівнем самоактуалізації особистості поверхнево розуміють зміст означеного поняття, не бачать його специфіки відносно своєї майбутньої професії, а значить не розуміють важливості цього процесу; нечітко усвідомлюють свої індивідуальні особливості, позитивні якості та недоліки, не бачать конкретних шляхів усунення останніх, характеризуються неадекватністю “Я-образу” та мають особливо низькі кількісні показники самоактуалізації комунікативної, перцептивної і креативної сторін особистості.

При середньому рівні самоактуалізації особистості студенти мають теоретичні знання, але не бачать специфіки і значення цього процесу щодо професійної підготовки, вважають його повністю спонтанним, незалежним від форм та методів професійної підготовки та інших чинників; “Я-образ” у них у цілому адекватний, є усвідомлення тих сторін особистості, що потребують вдосконалення, але цілеспрямованої активності у напрямку самовиховання не виявляють.

Студент з високим рівнем самоактуалізації особистості на основі повного усвідомлення змісту самоактуалізації особистості та її специфіки щодо майбутньої професії, адекватного аналізу всіх сторін своєї особистості прагнуть до самоздійснення і бачать конкретні шляхи цього процесу.

У процесі професійної підготовки співвідношення між рівнями самоактуалізації особистості студентів 1 і 3 курсів змінюється неістотно, тоді як у

студентів 5-го курсу спостерігається зростання високого рівня (з 23,8% до 52,7%) та зменшення низького (з 33,4% до 10,5%). Ми пояснюємо це впливом психолого-педагогічних навчальних практик та прийняттям на себе професійної ролі, що і призводить до інтеріоризації знань та особистісних утворень. Водночас, виявлене зростання, як бачимо, не можна вважати задовільним.

З метою виявлення кроскультурних особливостей самоактуалізації особистості впродовж 1997-1999 рр. проводилось також обстеження студентів-психологів Масариківського університету (м.Брно, Чеська Республіка). Результати показали приблизно однаковий рівень самоактуалізації особистості студентів обох країн, що знаходиться у межах норми. Разом із тим, у вираженості окремих показників зафіксовані певні відмінності (див. табл. 2).

Таблиця 2

Показники самоактуалізації особистості
студентів України і Чехії (в балах)

№ п/п	Шкала	Студенти України	Студенти Чехії	Абсолютна різниця
1.	Орієнтація в часі	42	47	5
2.	Підтримка	46	49	3
3.	Ціннісні орієнтації	45	61	16
4.	Гнучкість поведінки	48	51	3
5.	Сензитивність	52	49	3
6.	Спонтанність	47	56	9
7.	Самоповага	54	48	6
8.	Самоприйняття	46	50	4
9.	Погляд на природу людини	48	48	0
10.	Синергійність	36	55	19
11.	Прийняття агресії	50	52	2
12.	Контактність	45	43	2
13.	Пізнавальні потреби	45	53	8
14.	Креативність	46	44	2
Середнє значення		46	51	5

Як бачимо, чеські студенти показали вищий рівень синергійності, тобто здатності людини до цілісного сприймання світу і людей, толерантність у спілкуванні та поміркованість у встановленні контактів, задоволеність життям, впевненість у собі. У них також яскравіше виражені екзистенційні цінності, спонтанність поведінки, прояв внутрішньої свободи, відсутність страху бути самим собою, виражати свою індивідуальність та відстоювати точку зору, вміння довіряти власним почуттям та проявляти їх у спілкуванні з іншими. Яскравіше виражені також пізнавальні потреби.

В українських студентів вищі показники самоповаги, а у проблемах, пов'язаних із вихованням та проявом індивідуальності особистості, відчувається вплив авторитарної системи суспільства та переважаючого у ньому стилю спілкування. В інших напрямках самоактуалізації особистості значних відмінностей не виявлено, що дає підстави для висновку про те, що цей процес

зумовлюється не національними, культурологічними чи соціальними факторами, а є результатом самоздійснення, реалізації власного природного потенціалу.

У третьому розділі **“Психологічні показники та шляхи стимулювання самоактуалізації особистості майбутнього психолога”** представлено результати експериментального вивчення зв’язку самоактуалізації особистості майбутнього психолога з іншими психологічними характеристиками, зокрема, особистісною зрілістю студента та характером його життєво-професійних цілей, а також обґрунтування можливості стимулювання самоактуалізації професійно-значущих сторін особистості майбутнього психолога шляхом оволодіння здатністю до самоуправління у життєвих та професійно-значущих ситуаціях.

Результати дослідження підтвердили наше робоче припущення про двобічний зв’язок самоактуалізації особистості і особистісної зрілості: в особистісній зрілості відображається рівень самоактуалізації особистості, а успішність процесу самоактуалізації особистості визначається особистісною зрілістю. Водночас між окремими аспектами особистісної зрілості (мотивація досягнення, ставлення до свого “Я”, почуття громадського обов’язку, життєві установки, здатність до психологічної близькості з іншими людьми) та самоактуалізацією особистості виявлено зв’язки різної міцності. Найтісніший зв’язок зафіксовано з мотивацією досягнення та самоставленням.

Життєво-професійні цілі є суттєвою характеристикою особистості, а їх зміст, за нашим припущенням, визначається рівнем самоактуалізації особистості. За результатами аналізу та рангування можна назвати п’ять груп життєво-важливих цілей студентів-психологів: професійні, особисті, матеріальні, альтруїстичні та самовдосконалення. Три перші групи у тому чи іншому визначенні зустрічаються у всіх опитаних нами студентів, дві останні – назвали лише студенти з достатньо високим рівнем самоактуалізації особистості.

У цілому, основні життєво-професійні цілі майбутніх психологів віддалені у часі, мають лише окремі форми вияву та втілення їх у реальному житті, але практично ніхто не має засобів і планів їх досягнення. Активність самореалізації та самовдосконалення є, як вказують студенти, стихійною, неусвідомлюваною за кінцевим призначенням та досягнутими результатами. Це дозволило нам зробити припущення, що розвиток здатності до самоуправління у життєвих та професійно-значущих ситуаціях сприятиме досягненню професійно-життєвих цілей, підвищенню особистісної зрілості і, у кінцевому рахунку, самоактуалізації особистості майбутнього психолога. Виявлений зв’язок між рівнем самоактуалізації особистості та вираженістю здатності самоуправління підтвердив правильність припущення.

Розвиток здатності до самоуправління майбутнього психолога здійснювався стосовно таких аспектів особистості, які є професійно-значущими, можуть бути сформовані за певний проміжок часу та мають критерії діагностування (сензитивність, гнучкість поведінки, контактність, творча спрямованість).

Розроблена нами система стимулювання самоактуалізації особистості майбутнього психолога засобами розвитку здатності до самоуправління передбачала: 1) складання та реалізацію індивідуальних програм самоактуалізації;

2) керований груповий самоаналіз; 3) активне соціально-психологічне навчання; 4) індивідуальну роботу; 5) ведення щоденників, самозвіти.

На організаційному занятті в експериментальній групі з кожним студентом було проаналізовано його рівень самоактуалізації та обрано за кількісними показниками ті аспекти особистості, які найбільше вимагали вдосконалення. За результатами вибору кожен складав "Індивідуальну програму самоактуалізації особистості", яка включала всі етапи самоуправління (самоаналіз, прогнозування, цілепокладання, планування, критерії оцінки, прийняття рішення, самоконтроль, корекція). На наступних заняттях у формі тренінгу з дотриманням усіх його принципів, що самостійно є засобом самоактуалізації особистості, обговорювались складені студентами програми та шляхи їх реалізації; виконувались психогімнастичні вправи з метою апробації нових форм поведінки, які було підібрано відповідно до кожної обраної для роботи професійно-значущої сторони особистості, аналізувались результати роботи за самозвітами, надавалась при необхідності групова чи індивідуальна допомога.

По закінченню роботи (впродовж семестру, 2-3 год. на тиждень) було зафіксовано позитивні статистично значущі зміни у рівнях розвитку здатності до самоуправління та самоактуалізації особистості майбутніх практичних психологів. У таблиці 3 представлено результати заключного опитування студентів.

Таблиця 3

Якісно-кількісна характеристика результатів формуючого експерименту (абс. кількість)

№ п/п	Мета	Вдалось досягти			Майже не вдалось	Абсолютно не вдалось
		Повністю	У цілому	Частково		
1.	Розширити об'єм професійно-значущих знань	24	-	-	-	-
2.	Підсилити бажання навчатися, поява пізнавальних потреб	24	-	-	-	-
3.	Поява інтересу до психології	24	-	-	-	-
4.	Оволодіння новими методами і прийомами особистісно-професійного зростання	24	-	-	-	-
5.	Розуміти себе та інших	4	16	4	-	-
6.	Підвищення здатності до самовираження	2	16	6	-	-
7.	Прийняття себе та інших, бачення у кожному позитивного	11	10	3	-	-
8.	Поява бажання самовдосконалення та допомоги іншим	24	-	-	-	-

Продовження таблиці 3

9.	Формування вмінь ставити та реалізовувати цілі самовдосконалення	18	4	2	-	-
10.	Підвищення здатності самоуправління	20	3	1	-	-
11.	Більш глибоке усвідомлення життєвих цілей	22	2	-	-	-
12.	Здатність відокремлювати важливе від другорядного	16	5	3	-	-
13.	Інтерес до внутрішнього світу свого та інших	24	-	-	-	-
14.	Власний погляд на життєві ситуації	2	22	-	-	-
15.	Безпосередність, ширість, природність поведінки	2	14	8	1	-
16.	Відповідальність, самодисципліна, самоконтроль	2	12	10	-	-
17.	Впевненість в своїх силах	2	17	5	-	-

Таким чином, результати формуючого експерименту показали, що активність кожного по відношенню до самого себе робить його повноцінно функціонуючим індивідом, який проявляє всі риси самоактуалізованої особистості. Це проявилось у таких характеристиках, як свобода самовираження, спонтанність поведінки, реалізація свого потенціалу, більш ефективно сприймання реальності, прийняття себе та інших, віра у власну здатність долати труднощі, чесність, відкритість, ширість, аутентичність, рефлексія. Майбутні психологи не лише оволоділи здатністю до самоуправління, самоаналізу, саморегуляції. Це призвело до змін в їх суб'єктивному світі, появи нового ціннісного ставлення, тобто вищого рівня самоактуалізації особистості.

Отримані дані підтвердили висунуту нами гіпотезу та дозволили зробити такі висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми самоактуалізації особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки, що виявляється у розкритті сутності і специфіки цього процесу, визначенні критеріїв його прояву, рівнів та динаміки у навчальному процесі, а також визначенні і апробації умов стимулювання особистісного зростання майбутнього психолога.

1. Специфіка діяльності практичного психолога дозволяє розглядати самоактуалізацію його особистості як двобічний процес реалізації індивідом, з одного боку, себе у діяльності, а з іншого – становлення і зростання через цю діяльність та об'єктивування особистістю своїх основних ставлень, відтворення їх

у спільній “суб”ект-суб”ектній” діяльності з клієнтом. У результаті такої взаємодії відбувається перетворення потенційних можливостей особистості кожного в актуальні. Успішність цього процесу забезпечується активністю, глибиною та адекватністю самоусвідомлення і наявністю мотивації досягнення у його учасників.

Самоактуалізація майбутнього практичного психолога у процесі професійної підготовки передбачає розвиток у першу чергу таких професійно-значущих сторін особистості, як самосприйняття, міжособистісна чутливість, пізнавально-креативна сфера, які й забезпечать максимально ефективну взаємодію у практичній діяльності та подальше особистісне зростання її суб”ектів.

2. Процес самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога є ефективним, насамперед, за умови усвідомлення його шляхів і засобів як професорсько-викладацьким складом, так і самими студентами. Більшість студентів-психологів володіють теоретичними знаннями щодо проблеми самоактуалізації особистості, бачать специфіку цього процесу у своїй майбутній професії, усвідомлюють деякі фактори впливу на нього, зокрема, форми й методи професійної підготовки; усвідомлюють власні проблеми та труднощі особистісно-професійного зростання, а також окремі шляхи і засоби керування процесом самоактуалізації особистості. Разом з тим, в процесі професійної підготовки відбуваються незначні зміни в показниках самоактуалізації особистості, особливо тих її сторін, які є професійно-значущими (комунікативна, перцептивна, пізнавально-креативна), а це є свідченням недостатньої її ефективності.

3. Рівні (високий, середній, низький) самоактуалізації особистості майбутніх психологів відрізняють особливості усвідомлення змісту цього процесу та його специфіки і важливості у майбутній професії; адекватність самоусвідомлення та бачення шляхів самовдосконалення; кількісні показники самоактуалізації професійно-значущих сторін особистості. Високого рівня самоактуалізації особистості до закінчення ВНЗ досягає лише половина випускників, що, звичайно, є недостатнім та ставить проблему пошуку шляхів стимулювання особистісно-професійного зростання майбутніх фахівців.

4. Кроскультурні відмінності в становленні особистості практичних психологів проявляються як у кількісних, так і якісних показниках окремих сторін самоактуалізації особистості, але не впливають на загальний рівень, що дає підстави для висновку про те, що процес самоактуалізації особистості зумовлюється не стільки національними, культурологічними чи соціальними факторами, скільки є результатом самоздійснення особистості, реалізації власного природного потенціалу.

5. Суттєвим показником рівня самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога є його особистісна зрілість, яка проявляється у мотивації досягнення, ставленні до власного “Я”, почутті громадянського обов’язку, життєвих установках, здатності до психологічної близькості з іншими людьми. Студенти з високою мотивацією досягнення, загальною спрямованістю на значущі життєво-професійні цілі, прагненням до самореалізації, самостійності, ініціативності, з позитивною “Я-концепцією” та переважанням об’єктивних

установок на себе, емоційно врівноважені, доброзичливі, емпатійні, контактні, є водночас, більш самоактуалізованими особистостями. Різні аспекти особистісної зрілості та рівень самоактуалізації особистості майбутнього психолога характеризуються зв'язками різної міцності. Найслабші зв'язки з показниками громадянського обов'язку та інтересом до суспільно-політичного життя, найсильніші – з мотивацією досягнення, самоставлення, емпатійністю.

6. Важливою характеристикою самоактуалізації особистості майбутнього психолога є його центрованість на життєво-професійних цілях, в яких відображаються цінності людини. Студенти всіх курсів, незалежно від рівня самоактуалізації, визначають для себе, у першу чергу, професійні, особисті та матеріальні цілі. Цілі самовдосконалення та альтруїстичні характерні лише студентам з достатньо високим рівнем самоактуалізації особистості. У змісті життєво-професійних цілей студентів відображається не лише рівень їх особистісного розвитку, а й об'єктивні фактори суспільного життя: найбільш значущі життєві цілі віддалені у часі, а засоби їх досягнення невизначені.

7. Керованість процесом самоактуалізації майбутнього психолога передбачає наявність чіткої цільової установки на нього та включення способів самоактуалізації у структуру професійної підготовки в ВНЗ. При цьому, принципи вузівського навчання, які пов'язані з предметно-змістовною діяльністю у процесі формування професійних знань, умінь та навичок, орієнтованих на ті чи інші конкретні види діяльності практичного психолога, повинні бути узгоджені з принципами самоактуалізації особистості, з розвитком її рефлексивних, соціально-перцептивних, комунікативних сторін, здійсненням контролю за цим процесом та корекції при необхідності, тобто з розвитком здатності до самоуправління.

8. Система роботи з активізації процесу самоактуалізації особистості майбутнього психолога засобами розвитку здатності до самоуправління повинна здійснюватись у різних формах роботи, спрямованих на досягнення спільної мети (реалізація індивідуальних програм самоактуалізації, керований груповий самоаналіз, активне соціально-психологічне навчання) та спрямовуватись на професійно-значущі аспекти самоактуалізації особистості, які піддаються формуванню у певних часових проміжках і мають кількісні показники виміру й об'єктивні критерії діагностування сформованості. За таких умов цілеспрямована система роботи з розвитку здатності до самоуправління виступає провідним компонентом інтеграції психологічних знань у свідомість особистості, на основі якого відбувається перенесення смислів і значень на дії, вчинки індивіда та виступає системоутворюючим фактором самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога. Це проявляється у когнітивному (розширюється об'єм професійно-значущих знань, розуміння себе та інших, появляється новий погляд на життя, глибинне усвідомлення життєво-професійних цілей), емоційно-оцінному (підвищується бажання навчатись, зростає інтерес до майбутньої професії, до внутрішнього світу людини) та поведінковому (оволодівають новими методами, засобами і прийомами особистісного зростання,

підвищується здатність до самовираження та самоуправління, безпосередність, ширість, природність поведінки, самоконтроль і відповідальність) аспектах.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми самоактуалізації особистості майбутнього психолога. Зокрема, глибшого вивчення чекають питання впливу різних форм і методів навчання на процес самоактуалізації особистості майбутнього фахівця, зв'язок цього процесу з рівнем інтелектуального розвитку, схильністю до певного стилю спілкування та ін. Пошук відповідей на них і є предметом нашої подальшої роботи над проблемою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Долінська Ю.Г. Спосіб життя в оцінці молоді різних країн // Матеріали Міжнар. конф. «Проблеми виховання дітей і молоді до здорового способу життя в європейських країнах» (чеською мовою). – Брно: 1997. – С.78-82.
2. Чепелева Н.В., Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього практичного психолога у процесі психолого-професійної підготовки // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції “Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти”. – Мелітополь, – 1997. – С.133-135. 50%. У роботі представлені ідеї та результати дослідження автора.
3. Долінська Ю.Г. Особистісне зростання практичного психолога у процесі його професійної підготовки // Психологія: Зб. наук. пр. – Вип.1. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998. – С.155-160.
4. Долінська Ю.Г. Особливості усвідомлення майбутніми психологами значення самоактуалізації особистості як умови ефективності своєї діяльності // Психологія: Зб. наук. пр. – Вип.2. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998. – С.113-120.
5. Долінська Ю.Г. Порівняльна характеристика особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів України та Чеської республіки // Психологія: Зб. наук. пр. – Вип.3. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998. – С.53-60.
6. Долінська Ю.Г. Проблеми особистісно-професійного зростання майбутніх практичних психологів // П'яті Костюківські читання “Психологія на перетині тисячоліть”. – Т.І. – К.: 1998. – С.429-438.
7. Долінська Ю.Г. Психолого-педагогічні умови самоактуалізації особистості майбутнього шкільного психолога // Вісник Харківського державного університету (№439). – Серія “Психологія, політологія”. – “Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти”. – Т.ІІІ. – Харків: 1999. – С.40-43.
8. Долінська Ю.Г. Особливості самоусвідомлення майбутніх психологів-практиків // Матеріали ювілейної науково-практичної конф. до 100-річчя від дня народження П.Р.Чамати “Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження”. – К.: 1999. – С.36-37.

9. Долінська Ю.Г. Розвиток здатності самоуправління як механізму активізації процесу самоактуалізації особистості майбутнього психолога // Психологія. – Зб. наук. пр. – Вип.4 (7). – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1999. – С.236-245.

Долінська Ю.Г. Самоактаулізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2000.

Дисертацію присвячено проблемі вивчення особливостей самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога у процесі професійної підготовки. Розкрито специфіку самоактуалізації особистості практичного психолога, виявлено особливості усвідомлення студентами його змісту і значення; критерії, рівні (високий, середній, низький) та динаміку у процесі професійної підготовки; здійснено порівняльну характеристику кроскультурних особливостей самоактуалізації особистості майбутніх практичних психологів на прикладі студентів України і Чехії; визначено зовнішні (соціокультурні умови, методи та форми навчання) і внутрішні (особистісна зрілість, самоставлення, життєво-професійні цілі) фактори впливу на протікання самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога. Створено та апробовано систему роботи з розвитку професійно-значущих проявів самоактуалізації особистості психолога-практика та доведено можливість стимулювання самоактуалізації особистості на основі оволодіння студентами здатністю до самоуправління

Ключові слова: самоактуалізація особистості психолога, професійна підготовка, самоставлення, мотивація досягнення, “Я-концепція”, життєво-професійні цілі, особистісна зрілість, професійно-значущі якості, здатність до самоуправління.

Долинская Ю.Г. Самоактуализация личности будущего психолога в процессе профессиональной подготовки. Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2000.

Диссертация посвящена проблеме изучения особенностей самоактуализации личности будущего практического психолога в процессе профессиональной подготовки.

На основе анализа и обобщения психологической литературы по проблемам подготовки практических психологов, самоактуализации личности и ограничений этого процесса обоснована актуальность темы исследования и сформулированы основные концептуальные положения относительно самоактуализации личности будущего практического психолога. Она рассматривается как двусторонний процесс осуществления индивидом, с одной стороны, себя в деятельности, а с другой – становление и развитие через эту деятельность и объективирование

личностью своих личных отношений, воспроизведение их в общей «субъект-субъектной» деятельности с клиентом, в результате чего происходит превращение потенциальных возможностей личности каждого в актуальные. Успешность этого процесса обеспечивается активностью, глубиной, адекватностью самоосознания и наличием мотивации достижения его участников. Самоактуализация личности будущего практического психолога в процессе профессиональной подготовки предполагает развитие в первую очередь таких профессионально-значимых сторон личности, как самовосприятия, межличностной чувствительности, познавательно-креативной сферы, которые и обеспечивают максимально эффективное взаимодействие в практической деятельности и дальнейший личностный рост её субъектов.

На этапе констатирующего эксперимента выявлено, что большинство студентов-психологов владеют теоретическими знаниями по проблеме самоактуализации личности, видят специфику этого процесса относительно будущей профессии, осознают факторы влияния на него, личные проблемы и трудности личностно-профессионального роста, однако в процессе профессиональной подготовки происходят незначительные изменения в профессионально-значимых показателях самоактуализации личности студентов. Определены уровни (высокий, средний, низкий) самоактуализации личности будущих практических психологов, которые отличаются особенностями осознания содержания этого процесса и его специфики в будущей профессии, адекватностью самоосознания и выделением путей самосовершенствования, количественными показателями самоактуализации профессионально-значимых сторон личности.

В работе представлены также результаты изучения кросскультурных особенностей самоактуализации личности практических психологов. Выявлено, что они проявляются как в количественных, так и качественных показателях отдельных сторон самоактуализации личности, но не влияют на общий уровень, что дало основания сделать вывод о том, что процесс самоактуализации личности обусловлен не столько национальными или социальными факторами, сколько является результатом самоосуществления личности, реализации собственного природного потенциала.

Установлена связь между уровнем самоактуализации практического психолога и его личностной зрелостью (наиболее сильные связи выявлены с мотивацией достижения, самоотношением, способностью к установлению психологической близости, эмпатийностью), а также содержанием жизненно-профессиональных целей, которые отнесены во времени, имеют лишь отдельные формы выявления и воплощения их в реальную жизнь при отсутствии осознания средств и планов достижения. Активность по самореализации и самосовершенствованию осуществляется стихийно, являясь неосознаваемой по конечному назначению и достигнутым результатам. На этом основании сделано предположение о том, что развитие способности самоуправления в жизненных и профессионально-значимых ситуациях способствует достижению

профессионально-значимых целей, повышению личностной зрелости и, в конечном итоге, самоактуализации личности будущего психолога.

В диссертации представлена система работы по активизации самоактуализации личности будущего практического психолога средствами развития способности самоуправления, которая содержит: 1) составление и реализацию индивидуальных программ самоактуализации личности; 2) руководимый групповой самоанализ; 3) активное социально-психологическое обучение; 4) индивидуальную работу; 5) ведение дневников, самоотчёты, а также количественные и качественные результаты её апробации, которые засвидетельствовали, что активность каждого по отношению к себе делает его полноценно функционирующим индивидом, проявляющим все черты самоактуализированной личности. Это проявилось в таких характеристиках, как свобода, повышение самовыражения, непринуждённость поведения, реализация своего потенциала, открытость, честность, доверие себе и другим, аутентичность, рефлексия. Работа по развитию способности к самоуправлению способствовала изменениям в субъективном мире каждого, новым ценностным отношениям, т.е. самоактуализации личности будущего психолога.

Ключевые слова: самоактуализация личности психолога, профессиональная подготовка, самоотношение, мотивация достижения, «Я-концепция», профессионально-значимые качества, способность к самоуправлению.

Dolynska Y.G. Personality self-actualization of future psychologist during the vocational training. Manuscript.

The dissertation in getting a candidate degree in psychology majoring in 19.00.07. – pedagogical and aged psychology. National Pedagogical University names after M.P.Dragomanov, Kyiv, 2000.

The dissertation concerns the peculiarities of personality self-actualization of future practical psychologist during the vocational training. There has been exposed personality self-actualization specificity of a practical psychologist; there has been disclosed the peculiarities concerning students' awareness of his essence and meaning; criteria, levels (high, mid, low) and dynamics during the vocational training; there has been made a comparative characteristics of crosscultural peculiarities concerning personality self-actualization of future practical psychologist – students of Ukraine and Chehiy: there has been defined external (social and cultural conditions, methods and forms of the training) and internal (personal maturity, self-appraisal, life and professional goals) influential factors concerning the process of personality self-actualization of future practical psychologist. There has been proved stimulation ability of personality self-actualization on the basis of students' mastering to be able to self-govern, and there has been created and tested the system on professionally significant exposure development of personality self-actualization of a practical psychologist.

Key word: personality self-actualization psychologist, vocational training, self-appraisal, achievement motivation, "ego", life and professional goals, personal maturity, vocational and significant qualities, self-government ability.

Підписано до друку *04.09.200* Формат 60x84/16
Зам. ~~349~~ Наклад *100* прим. Віддруковано з оригіналів.

Друкарня

Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова
м. Київ, ☎ (044) 221-99-26

